

MITOS ING PASAREAN LEDHEK DUKUH PUNTHUK UNGGUL DESA TUNGGULREJO KECAMATAN JUMANTONO KABUPATEN KARANGANYAR

MYTHS IN LEDHEK GRAVE IN PUNTHUK UNGGUL VILLAGE TUNGGULREJO DISTRICT JUMANTONO KARANGANYAR REGENCY

Dening: Onxy Alexander, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri
Yogyakarta
onxyalexander@gmail.com

Sarining Panaliten

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken, (1) mila bukanipun pasarean Ledhek ing Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar, (2) ngandharaken wujudipun *Mitos* ing pasarean Ledhek wonten Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar, (3) saha ingkang pungkasan ngandharaken paedahipun *Mitos* ing pasarean Ledhek wonten Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar. Panaliten menika kalebet jinisipun panaliten *kualitatif*. Cara ingkang dipunginakaken kangge ngempalaken data inggih menika kanthi ngginakaken *pengamatan berperan serta, wawancara, saha dokumentasi*. Pirantos ingkang dipunginakaken kangge ngempalaken data inggih menika panaliti piyambak saha ngginakaken pirantos sanesipun antawisipun, *kamera digital* kangge mendhet gambar, *voice recorder* kangge ngrekam swantenipun, saha buku cathetan. Anggenipun nganalisis data kanthi cara *analisis data induktif*. Datanipun dipunsahaken kanthi cara *triangulasi*. *Triangulasi* ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika *triangulasi* sumber saha *triangulasi metode*. Asiling panaliten menika nedahaken bilih, (1) mila bukanipun pasarean ledhek menika miturut cariyosipun inggih menika wonten priyayi setri ingkang padamelanipun dados ledhek ingkang gadhah pacang kalih, lajeng tiyang tiga menika sami padudon wonten ing tengah alas celakkipun dukuh Punthuk Unggul, lajeng priyayi setri menika seda. Salajengipun dipunpanggihaken dening warga punthuk unggul lajeng dipunruwat saha dipunsemayamaken wonten padukuhan Punthuk Unggul menika. (2) pasarean ledhek menika dipunpitados dening masarakat dados papan panyuwunan, masarakat boten kenging ngginakaken samubarang saking sutra warni ijem, menawi badhe gadhah hajat kedah ngintun ubarampe dhateng pasarean, saged ndadosaken siti menika subur, boten pareng ngrasani awon babagan ledhek, saha ingkang pungkasan masarakat pitados bilih suksmanipun mbok mas ledhek menika nempel wonten raganipun Ibu Sredek. (3) paedah mitos menika kangge masarakat Punthuk Unggul antawisipun: a) Nglestantunaken warisan leluhur, b) Pitutur gesang kangge masarakat Punthuk Unggul, c) Wisata budaya kangge masarakat sakiwa tengenipun, d) Ngraketaken pasedherekan masarakat dukuh Punthuk Unggul.

Pamijining tembung: **Mitos, Pasarean Ledhek, Karanganyar.**

Abstract

This research has purpose to explain, (1) Ledhek grave history in Dukuh Punthuk Unggul Tunggulrejo Village, Jumantono Sub-district, Karanganyar Regency, (2) explain myth form at Ledhek grave in Dukuh Punthuk Unggul Tunggulrejo Village, Jumantono Sub-district, Karanganyar Regency, (3) also last explain the benefits of Myth in pasarean Ledhek in Dukuh Punthuk Unggul Tunggulrejo Village Jumantono District Karanganyar District. This research includes the type of qualitative research. The way used to collect data is by using participant observation, interviews, and documentation. The tool used to collect data is the researchers themselves and use other tools such as, digital camera to take pictures, voice recorder to record sound, as well as notebooks. The way is analyzed by way of inductive data analysis. The data is validated by means of triangulation. Triangulation used in this study triangulation source also triangulation method. The results of this study indicate that (1) the history of the grave ledhek according to the story that there is a woman whose job ledhek who has two girlfriends, then the three of them fight each other in the middle of the field near Punthuk Unggul hamlet, then a

woman died. Then found by residents punthuk Unggul then treated also buried in Punthuk Unggul ranch. (2) the grave of the ledhek is populated by the community as a place of request, the public should not use anything from green silk, if it will have the event must send the conditions to the grave, can make the soil fertile, should not talk about the ugly about ledhek as well the last people believe that the spirit of mbok mas ledhek is attached to the body of Mrs. Sredek. (3) the benefits of such myths for Punthuk Unggul community are: a) Preserving the ancestral heritage, b) Life advice for Punthuk Unggul community, c) Cultural tour for the surrounding community, d) brings together the people of Punthuk Unggul dukuh.

Keywords: Myth, Ledhek Grave, Karanganyar.

PURWAKA

Cariyos rakyat inggih menika salah satunggaling adat istiadat ing salebeting masarakat ingkang taksih dipunlestantunaken dening masarakat dumugi samenika. Cariyos rakyat ingkang wonten salebeting masarakat jaman rumiyin saged nuwuhaken satunggaling *mitos* ingkang dipunpitados kaliyan masarakat wonten jaman samenika.

Kanthi cekak, *mitos* saged dipunmangertosi inggih menika kapitadosan manungsa tumrap babagan tartamtu ingkang sampun dangu dipuntindakaken. Miturut tiyang jawi *mitos* menika saged nemtokaken paugeraning gesang gayut kaliyan nasib ingkang dipunimbangi usada supados ndadosaken kabegjan.

Salah satunggaling kitha ingkang taksih kathah *mitos*ipun inggih menika wonten kitha Karanganyar. Salah satunggaling *mitos* ingkang taksih lumampah inggih menika *mitos* ing Pasarean Ledhek ingkang mapan wonten Dukuh Punthuk Unggul Kelurahan Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar.

Wonten kecamatan Jumantono namung setunggal ingkang dados ledhek inggih menika ledhek ingkang wonten Dukuh Punthuk Unggul ingkang asring dipuntimbali Ledhek Sredek. Ledhek Sredek ingkang wonten Dukuh Punthuk Unggul menika sampun misuwur wonten

masarakat mliginipun masarakat kecamatan Jumantono. Boten namung misuwur ledhekkipun ananging ugi misuwur *mitos* pasarean ledhek ingkang wonten Dukuh Punthuk Unggul menika.

Adhedhasar andharan-andharan ing nginggil, kathah prakawis ingkang saged dados undheraning prakawis, ananging supados panaliten menika saged langkung *fokus* saha ancasing panaliten menika saged kalampahan kanthi sae, pramila panaliti matesi prakawis ingkang badhe dipuntliti, watesaning prakawis kaandharaken ing ngandhap menika.

1. Kados pundi mila bukanipun pasarean Ledhek ing Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar?
2. Kados pundi wujudipun *Mitos* ing Pasarean Ledhek wonten Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar?
3. Menapa kemawon paedahipun *Mitos* ing Pasarean Ledhek wonten Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar?

Miturut Archer Taylor lumantar Endraswara (2010:3) *folklor* inggih menika bab ingkang dipunwarisaken saking tradisi, lumantar tembung-tembung saking lesan menapa dene saking *praktik* adat-istiadat. Miturut Endraswara (2010: 89-91), *Mitos* minangka satunggaling

perangan *folklor*. Tayub inggih menika beksan ingkang dipuntindakaken dening ledhek saha pengibing kanthi iringan gamelan saha tembang, padatanipun ledhek minangka *penari bayaran*. Miturut Suharto (1980:48) bilih ledhek saged dipunmangertosi ngledhek kangge *memikat hati*, ingkang ancasipun supados tiyang ingkang mirsani mliginipun para tamu undangan saged ngibing sareng kaliyan ledhek menika.

CARA PANALITEN

Jinis Panaliten

Panaliten *mitos* ing pasarean Ledhek wonten Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar menika kalebet jinising panaliten *kualitatif*. Wonten ing panaliten menika panaliti nindakaken panaliten langsung ing papan pasarean Ledhek wonten Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar.

Setting Panaliten

Panaliten *mtos* pasarean Ledhek menika kalampahan wonten ing Dukuh Punthuk Unggul Desa Tunggulrejo Kecamatan Jumantono Kabupaten Karanganyar. Panaliten menika dipunwiwiti wulan Februari dumugi Maret.

Data, Pirantining Panaliten, saha Caranipun Ngempalaken Data

Sumber data wonten ing panaliten inggih menika informan. Wonten ing panaliten menika informan kapilih saking tiyang ingkang mangertosi kanthi estu *mitos* kasebut. Informan kasebut inggih menika sesepuh utawi juru

kunci utawi tiyang ingkang pitados kaliyan *mitos* kasebut saha mangertosi mila bukanipun kanthi sekeca. Pirantosing panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika panaliti piyambak, ateges panaliti ingkang dados pirantos kangge ngempalaken data.

Panaliten menika dipunbiyantu kanthi pirantos *kamera digital, Handycam, voice recorder*, saha buku cathetan.

Anggenipun ngempalaken data inggih menika kanthi teknik triangulasi, *pengamatan berperan serta, wawancara*, saha kanthi *dokumentasi*.

Cara Analisis Data

Caranipun nganalisis data ingkang dipunginakaken inggih menika data ingkang sampun dipunkempalaken dupunanalisis kanthi *induktif*. Analisis *induktif* gadhah ancas kangge nambahi seserepan ingkang jumbuh, lumantar proses *unitisasi* saha kategorisasi.

Caranaipun Ngesahaken Data

Triangulasi ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika *triangulasi* sumber saha *triangulasi metode*. *Triangulasi* sumber dipunlampahi kanthi nyuwun andharan makaping-kaping kaliyan informan bab data ingkang sampun kapendhet kangge mangertosi kadospundi seserepan data wonten satunggaling wawan rembag. *Triangulasi metode* dipunlampahi kanthi cara ngempalaken data ganda ingkang asalipun saking data pengamatan saha data wawan rembag ingkang dados data pambanding.

ASILING PANALITEN SAHA

PIREMBAGAN

Asiling Panaliten saha Pirembagan

a) Mila bukanipun

Jaman rumiyin ing desa Tunggulrejo taksih asring sanget wonten pasugatan Tayub. Saking pasugatan Tayub menika ingkang narik kawigatosanipun inggih menika pambeksanipun ingkang asring dipunwastani Ledhek. Salah sawijining dinten, salah satunggaling warga punthuk unggul inggih menika simbahipun mbah sredhek simbah Cipta, nalika tindakkan ing alas cerakkipun dukuh punthuk unggul menika kaget nalika mangretosi wonten priyantun setri ingkang gumlethak wonten ing alas menika. Mangretosi menika, lajeng dipunpirsani bilih priyantun setri menika sampun seda.

Priyantun setri kalawau lajeng dipunpirsani malih lajeng simbah kaget amargi manggihaken pusaka keris wonten ing padharan. Wonten padharan priyantun setri kalawau ugi wonten rahipun. Lajeng simbah Cipta kalawau gadhah pamanggih bilih priyantun setri menika dipunpejahi kanthi pusaka keris menika. Nalika dipunpirsani kanthi setiti, padharanipun priyantun setri menika radi ageng lajeng simbah Cipta kalawau gadhah pamanggih bilih priyantun setri menika saweg ngandhut. Priyantun setri kalawau lajeng badhe dipunjunjung ananging simbah Cipta kalawau kaget malih amargi sawingkingipun priyantun setri menika wonten tas ingkang sumeleh wonten sangandhapipun geger priyantun setri menika. Lajeng tas menika dipunbikak, simbah kalawau

manggihaken rasukan beksan ledhek. Simbah kalawau lajeng mendhet dudutan bilih priyantun setri ingkang seda menika ledhek.

Miturut pamanggihipun mbah Cipta, ledhek menika gadhah pacang kalih lajeng padudon. Ledhek kalawau badhe misah ananging malah *ketusuk* pusaka keris menika. Mireng swanten lampahipun mbah Cipta, lajeng priyayi kakung kalawau sami mlajeng amargi ajrih. Lajeng ledhek kalawau dipunrumat saha dipunsemayamaken wonten ing ler lepen saha dados punthenipun dukuh Punthuk Unggul menika.

Pusaka keris menika ugi dipunsemayamaken sesarengan kaliyan ledhek menika. Salajengipun mbah Cipta kaliyan warga sanesipun netepaken bilih ledhek menika dipunsemayamaken wonten ing dinten Jumuwah pon wusahaipun ruwah warsa 1412. Mbah Cipta ugi ngendika bilih Pasarean menika supados dados cikal bakal saha papan pitulungan kangge warga Punthuk Unggul menika.

b) Wujuding Mitos

1. Masarakat pitados bilih pasarean menika dados papan panyuwunan.

Dumugi samenika, Pasarean ledhek wonten dukuh Punthuk Unggul menika taksih asring dipunginakaken kangge papan panyuwunan. Sedaya tiyang saged nyuwun berkah dhateng Pasarean menika. Ananging ingkang wigatos tiyang ingkang gadhah panyuwunan menika kedah pitados bilih panyuwunanipun saged kajabah. Tiyang ingkang tindak dhateng Pasarean ledhek menika asalipun boten namung saking warga

Punthuk Unggul, saking tlatah sanes ugi wonten ingkang tindak dhateng Pasarean menika.

2. Boten kenging ngginakaken sutra warni ijem. Masarakat Punthuk Unggul dumugi samenika taksih ajrih utawi boten wantun ngginakaken samubarang saking kain sutra ingkang warninipun ijem. Miturut cariyosipun, masarakat menika boten dipunparingaken ngginakaken sutra warni ijem amargi sami kaliyan rasukan ingkang nate dipunginakaken ledhek ingkang wonten Pasarean menika. Masarakat pitados bilih menawi sami kaliyan ledhek menika, tiyang menika samangke dipundherekaken kaliyan ledhek menika. Sanesipun menika, masarakat pitados bilih ngginakaken sutra ijem menika saged nekakaken memala dhateng tiyang ingkang ngginakaken sutra ijem menika.

3. Nalika badhe ngawontenaken hajat kedah ngintun ubarampe dhateng pasarean.

Masarakat dukuh Punthuk Unggul nalika badhe ngawontenaken hajat ingkang sipatipun ageng kados ta manten, khitanan, menapa syukuran kedah nyuwun berkah saha pangestu dhateng Pasarean ledhek menika. Boten namung berkah pangestu kemawon ananging ugi nyuwun adicaranipun kalampahan kanthi lancar. Ubarampenipun menika kados ta gendhis, teh, wos satunggal jimpit, saha bumbu pawon kados moto saha uyah menika.

4. Dadosaken siti menika subur.

Masarakat menika pitados bilih siti ingkang badhe dipuntanem menika dipunsuwunaken donga rumiyin dhateng

pasarean ledhek menika supados anggenipun nanem ngasilaken ingkang sae saha wonten tirahipun. Anggenipun nyuwun donga menika boten namung waton, wonten paugeran ingkang kedah dipunlampahi. Paugeranipun inggih menika siti ingkang badhe dipuntanemi menika dipunpendhet sacekapipun salajengipun dipunbekta dhateng Pasarean menika, salajengipun dipunsuwunaken donga salajengipun sitinipun menika dipunsebar sekawan pojokkan kaliyan tengah. Anggenipun nyebar menika ingkang kaping pisan sisih ler wetan, salajengipun kidul wetan, lajeng kidul kilen, lajeng ler kilen saha ingkang pungkasan menika sisih tengah menika.

5. Boten kenging ngrasani awon babagan ledhek.

Wonten dukuh Punthuk Unggul menika anggenipun gesang wonten papan menika boten kenging tumindak ingkang awon inggih menika boten kenging ngrasani awon. Ngrasani awon wonten ngriki boten ngrasani sesama manungsa kemawon, ananging ugi ngrasani awon babagan ledhek menika. Masarakat Punthuk Unggul pitados menawi wonten tiyang ingkang ngrasani awon babagan ledhek, tiyangipun saged cilaka utawi pikantuk memala.

6. Masarakat pitados bilih suksmanipun mbok mas ledhek menika taksih gesang lan tumempel wonten raganipun ibu Sredek.

Masarakat dumugi samenika taksih pitados bilih suksmanipun mbok mas ledhek menika taksih gesang lan tumempel wonten raganipun ibu Sredek menika. Ibu sredek inggih menika salah satunggaling warga Dukuh Punthuk

Unggul ingkang padamelanipun beksa tayub utawi dados ledhek. Wonten tlatah Tunggulrejo sampun kawentar bilih ibu sredek menika padamelanipun ledhek. Miturut para warga Desa Tunggulrejo menika, satunggal desa malah satunggal kecamatan menika ingkang dados ledhek namung ibu Sredek menika. Nalika tindak Pasarean Ledhek menika, kedah nggatosaken pantangan-pantangan ingkang boten kencing dipuntindakaken. Pantangan-pantangan menika kados ta :

1. Boten kencing ngendika santer saha awon.

Pantangan utawi sirikkan ingkang kaping satunggal inggih menika boten kencing ngendika santer saha awon. Santer wonten ngriki inggih menika santer seru. Menawi awon wonten ngriki inggih menika ngendika ingkang misuh-misuh menika. Menawi tiyang menika ngendika awon wonten Pasarean menika, masarakat Punthuk Unggul menika pitados bilih tiyang menika panyuwunanipun boten dipunjabahi saha saged cilaka.

2. Boten kencing tumindak penasaran.

Tumindak penasaran wonten ngriki wonten mapinten warni jinisipun. Inggih sepisan inggih menika tumindak penasaran dhateng mbok mas ledhek menika. Penasaran ingkang sepisan menika penasaran babagan kados pundi wujudipun ledhek menika saha sinten sejatosipun ingkang dados ledhek menika. Menawi tiyang menika tumindak penasaran, miturut ibu Sredek tiyang menika badhe dipundherekaken ledhek menika dhateng alam sanes. Tumindak penasaran sanesipun inggih menika tumindak penasaran dhateng kekiyatan saking Pasarean ledhek menika.

3. Boten kencing mendhet samubarang ingkang wonten pasarean.

Menawi tindak dhateng pasarean ledhek menika boten angsal mendhet sedaya kemawon ingkang wonten pasareyan menika saderengipun nyuwun idin rumiyin. Menawi tiyang menika boten idin utawi boten wonten atur, mbok mas ledhek menika badhe duka saha wonten ingkang dipundumugeni.

c) Paedahing Mitos

1. Lestantunaken Warisan Leluhur

Wontenipun *Mitos* Pasarean Ledhek menika dadosaken masarakat dukuh Punthuk Unggul menika saged lestantunaken warisan leluhuripun. Anggenipun lestantunaken inggih menika kanthi nyariyosaken *Mitos* Pasarean Ledhek menika dhateng putra wayahipun. Kanthi mekaten, *Mitos* Pasarean Ledhek menika saged lestantun saha boten ical amargi jaman.

2. Pitutur gesang kangge Masarakat Punthuk Unggul.

Miturut mila bukanipun, ledhek menika pejah amargi dipunpejahi dening pacangipun. Saking prakawis menika, masarakat Punthuk Unggul anggenipun gesang wonten alam donya kedah ngatos-atos saha boten kencing tumindak awon. Salajengipun, kanthi *Mitos* menika, masarakat ugi kedah sayuk rukun anggenipun gesang wonten ing masarakat menika. Anggenipun *bermasarakat* boten kencing padudon menapa dene crah menika. Pitutur salajanegipun inggih menika, masarakat Punthuk Unggul menika mangertos bilih tiyang gesang wonten ing alam donya menika boten namung manungsa kemawon. Ananging ugi

wonten *mahluk* sanesipun. Wisata Budaya kangge masarakat sakiwa tengenipun.

Nalika wulan Sura, masarakat dukuh Punthuk Unggul sami nindakaken tradisi nyadran dhateng Pasarean Ledhek menika. Salajengipun warga saking padukuhan sanes saged mirsani prosesi upacara tradisi nyadran menika. Warga saking padukuhan sanes menika kepingin mangertos kados pundi adicara wonten pasarean menika. Kanthi mekaten, Pasarean Ledhek menika saged dados wisata budaya kangge masarakat sanesipun.

3. Ngraketaken masarakat dukuh Punthuk Unggul.

Saben wulan sepisan, masarakat dukuh Punthuk Unggul menika ngawontenaken adicara reresik wonten pasarean menika. Kanthi adicara menika, masarakat dukuh Punthuk Unggul menika saged asring kepanggih lan saged sami nyambut damel sesarengan. Asring kepanggih antawisipun masarakat Punthuk Unggul menika dadosaken masarakat menika saged gesang kanthi rukun wonten ing masarakat. Nalika wulan Sura, masarakat dukuh Punthuk Unggul sami nindakaken tradisi nyadran dhateng Pasarean Ledhek menika. Kanthi mekaten masarakat saged tulung tinulung nyambut damel sesarengan kangge nindakaken upacara menika. kanthi tulung tinulung menika, saged ngregengaken paseduluran antawisipun tiyang satunggal saha tiyang sanesipun.

DUDUTAN SAHA PAMRAYOGI

Dudutan

Mila bukanipun pasarean ledhek menika miturut cariyosipun inggih menika wonten priyayi setri ingkang padamelanipun dados ledhek ingkang gadhah pacang kalih, lajeng tiyang tiga menika sampi padudon wonten ing tengah alas celakkipun dukuh Punthuk Unggul, lajeng priyayi setri menika seda.

Salajengipun dipunpanggihaken dening warga punthuk unggul lajeng dipunruwat saha dipunsemayamaken wonten padukuhan Punthuk Unggul menika. Wujuding mitos inggih menika pasarean ledhek menika dipunpitados dening masarakat dados papan panyuwunan, masarakat boten kenging ngginakaken samubarang saking sutra warni ijem, menawi badhe gadhah hajjat kedah ngintun ubarampe dhateng pasarean, saged ndadosaken siti menika subur, boten pareng ngrasani awon babagan ledhek, saha ingkang pungkasan masarakat pitados bilih suksmanipun mbok mas ledhek menika nempel wonten raganipun Ibu Sredek. Paedahing mitos menika kangge masarakat Punthuk Unggul antawisipun: a). Lestantunaken warisan leluhur, b). Pitutur gesang kangge masarakat Punthuk Unggul, c). Wisata budaya kangge masarakat sakiwa tengenipun, d). Ngraketaken masarakat dukuh Punthuk Unggul.

Pramayogi

Tradisi-tradisi utawi acara adat ingkang wonten pasarean menika kedah dipuntepangaken dhateng putra wayahipun supados anggenipun lestantunaken pasarean

menika boten mandheg utawi ical amargi jaman. Masarakat ugi kedah guyup anggenipun nguri-nguri warisan leluhur menika. Amargi Pasarean Ledhek menika saged dados ciri khas dukuh Punthuk Unggul menika.

KAPUSTAKAN

Arikunto, Suharsini. 2002. *Prosedur Suatu Penelitian, Pendekatan Praktek*. Jakarta: PT Rineka Cipta.

Danandjaja, James. 1986. *Foklor Indonesia Ilmu Gosip dan Dongeng*. Jakarta: Graffiti Press.

_____. 1997. *Folklor Indonesia: Ilmu Gosip, Dongeng, dan lain lain. Cetakan V*. Jakarta: PT Pustaka Utama Grafiti.

_____. 2007. *Folklor Indonesia: Ilmu Gosip, Dongeng, dan lain lain*. Jakarta: PT Pustaka Utama Grafiti.

Endraswara, Suwardi. 2003. *Mistik Kejawen*. Yogyakarta: Narasi.

_____. 2006. *Metode, Teori, Teknik Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.

_____. 2006. *Mistik Kejawen (Sinkretisme, Simbolisme dan Sufisme dalam Budaya Spritual Jawa)*. Yogyakarta: Narasi.

_____. 2010. *Folklor Jawa*. Yogyakarta: Penaku.

Herusatoto, Budiono. 2008. *Simbolisme Jawa*. Yogyakarta: ombak.

Jazuli. 2008. *Paradigma Seni Pertunjukan*. Yogyakarta: yayasan lentera budaya.

Koentjaraningrat. 1985. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Aksara Baru

Minsarwati, Wisnu. 2002. *Mitos Merapi dam Kearifan Ekologi Kreasi Wacana*. Yogyakarta: Kreasi Wacana.

Rohana. 2007. *Serat Centhini*. Yogyakarta: Yayasan Centhini.

Suharto, Ben. 1999. *Tayub: Pertunjukan dan Ritus Kesuburan*. Bandung: Masyarakat Seni Pertunjukan Indonesia.

Tasyadi, dkk. 1992. *Upacara Tradisional Saparan daerah Gamping dan Wonolelo*. Yogyakarta: Depdikbud

Tim Penyusun. 2017. *Suplemen Pedoman Tugas Akhir TAS/ TAKS/ TABS*. Yogyakarta: Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta.

Zulfahnur, Zf. Dkk. 1997. *Teori Sastra*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.